

1422/2001, s. 661-662; Halîl en-Nahvî, *Bilâdû Şinķîl: el-Menâre ve'r-ribâl*, Tunus 1987, s. 246, 248, 496, 528, 599-600; Ahmed b. Emîn eş-Şinķitî, *el-Vasîl fî terâcîmî üdebâ'î Şinķîl*, Kahire 1409/1989, s. 377; Muhtâr Vüld Hâmid, *Hayâtü Moritânyâ*, Beyrut 1414/1994, s. 156; Yahyâ b. Berrâ, *Milkiyyetü'l-arz fî Moritânyâ*, Dârülbeyzâ 1999, s. 133; M. Hayr Ramazan Yûsuf, *Mu'cemü'l-mü'ellifîne'l-mu'âşürîn: Vefeyât 1315-1424 (1897-2003)*, Riyad 1425/2004, II, 728-729; Ahmed Vüld Muhammed Yahyâ, *Ha-zâ'inü Nevâķişüt: Fihrist-i Nüşahâ-yi Haḫḫî-yi Mü'essese-i Tahķikât-i 'İlmî-yi Moritâni*, Kum 1389 hş./2011, s. 31-33, 38, 39, 41, 57, 58, 59, 61, 62, 63, 65, 66, 70, 72, 73, 75, 76, 77-78, 79, 83-84, 88, 89, 91, 96, 98, 99, 100, 103, 108, 127, 132, 153, 157, 159, 160, 165, 171-172, 182, 192, 195; Sâlim Ahmed Vüld Muhammedü, "Âdeh, İbn Ahmed Fâl", *Mv.AU*, I, 49-52; a.mlf., "İbn Ahmed el-Ḥudayyim", a.e., I, 314-315.

AHMET ÖZEL

AFVÎ, Yâkub

(ö. 1149/1736)

Celvetî şeyhi.

1089'da (1678) İstanbul'un Topkapı semtinde dünyaya geldi. Celvetî şeyhi Selâmî Ali Efendi'nin halifelerinden Fenâî Mustafa Efendi'nin oğludur. Tasavvufa intisabından önce yeniçerilerin yirminci bölüğünün odabaşısı olduğu için "odabaşî şeyhi" diye tanınan babası, Beşiktaş'ta Yahyâ Efendi Dergâhı'na yakın bir yerde inşa ettirdiği tekkesinde ömrünün sonuna kadar irşad faaliyetinde bulunmuştur. Yâkub Afvî, babasından ve dönemin diğer âlimlerinden ders alarak kendini yetiştirdi. Daha sonra Üsküdar Atpazarı Celvetî Tekkesi şeyhi Bilecikli Osman Efendi'ye intisap etti, seyrüsilülükünü tamamlayıp hilâfet aldı ve onun kızıyla evlendi. Osman Efendi'nin vefatından (1140/1728) bir hafta önce şeyhinin tâlimatıyla irşad görevini üstlendi. Şeyhinin ölümünün ardından Üsküdar Vâlide Sultan Camii ve diğer camilerdeki cuma vâzilîği görevinden ayrılıp Hüdâyî Âsitânesi'nin on beşinci şeyhi olarak posta oturdu. Birçok mürid yetiştiren Afvî vefatında vasiyeti üzerine İnâdiye semtinde Karacaahmet'e giden caddenin sağ tarafında annesinin yanına defnedildi.

Eserleri. 1. *el-Vesiletü'l-uzmâ li-ḫaẓretî'n-nebiyyi'l-müctebâ*. Hz. Peygamber'in hayatından ve salavât-ı şerifenin faziletlerinden, şefaatten, salât ve selâmla ilgili menkıbelerden bahseden eserin iki yazma nüshası vardır (Hacı Selim Ağa Ktp., Aziz Mahmud Hüdâyî, nr. 392/2; Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 285). 2. *Neticetü't-tefâsîr*. Yûsuf sûresine dair olan eser Beyzâvî, Fahreddin

er-Râzî, Zemahşerî, Kurtubî, Mahmûd en-Nisâbü'rî, Ferrâ el-Begavî, Ebüssuûd, İmam Mâtürîdî ve Abdülkerîm el-Kuşeyrî gibi müfessirlerin eserlerinden derlenmiştir (İstanbul 1279, 1318). 3. *Le'm'a-i Nûrâniyye fî şerhi kelimâti Hüdâiyye*. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin, "Ezelden aşkla biz yâne geldik / Hakâkî şem'ine pervâne geldik" beytiyle başlayan ilâhisinin şerhidir. 1731'de tamamlanan eserin ilk bölümünde sâliklerin hallerinden bahsedilmiş, ikinci bölümde "âlem" kelimesinin ulemâyâ ve sûfilere göre anlamları açıklanıp hazarât-ı hams konusuna değinilmiş, üçüncü bölümde Hüdâyî'nin beş beyitlik ilâhisi şerhedilmiştir (Hacı Selim Ağa Ktp., Aziz Mahmud Hüdâyî, nr. 392/1). 4. *Ḥulâşatü'l-beyân fî mezhebi'n-Nu'mân*. İmâm-ı Âzam'ın menkıbelerinden, ortaya koyduğu belli başlı fikhî meselelerden bahseden eser iki bölüm ve bir hâtimeden oluşmaktadır (Hacı Selim Ağa Ktp., Aziz Mahmud Hüdâyî, nr. 392/3). 5. *Hediyetü'l-vu'âz*. Hz. Peygamber'in faziletleri, ihlâs sûresi tefsiri, receb, şâban ve ramazan aylarında oruç tutmanın fazileti gibi konuları içermekte ve her birinin başlığı bir âyet olmak üzere kırk iki bölümden oluşmaktadır (Hacı Selim Ağa Ktp., Aziz Mahmud Hüdâyî, nr. 336; *Tuḫfetü'l-vu'âz*, Hacı Selim Ağa Ktp., Aziz Mahmud Hüdâyî, nr. 623).

6. *Hediyetü's-sâlikin*. Celvetiyye tarikatının âdâb ve erkânına dair Türkçe bir eserdir (İstanbul 1329). Yâkub Afvî ilâhi tarzı şiirler yazmış, ancak bunlar derlenip bir divan haline getirilmemiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Yâkub Afvî, *Tuḫfetü'l-vu'âz*, Hacı Selim Ağa Ktp., Aziz Mahmud Hüdâyî, nr. 623, vr. 1^a; Ayvansarayî, *Hadikatü'l-cevâmi'*, II, 199; Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, *Menâkıb-ı Melâmiyye-i Bayrâmiyye*, Süleymaniye Ktp., Nâfiz Paşa, nr. 1164, vr. 7^a; *Sicill-i Osmânî*, IV, 649; *Osmanlı Müellifleri*, I, 140; Zâkir Şükürü, *Mecmûa-i Tekvâyâ* (Tayşî), s. 73; Hasan Kâmil Yılmaz, *Aziz Mahmud Hüdâyî ve Celvetiyye Tarikatı*, İstanbul 1982, s. 265; Ramazan Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18. Yüzyıl)*, İstanbul 2004, s. 355-356.

MEHMET ÜNAL

ÂĠÂH

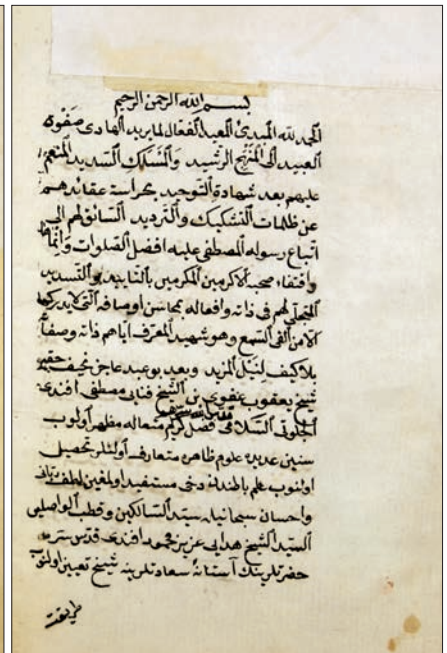
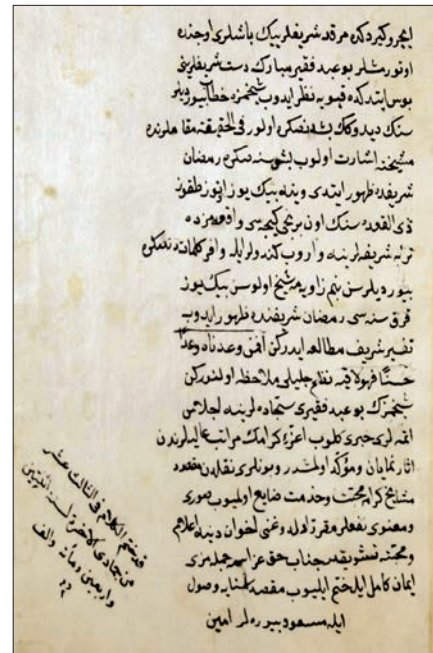
(! گاه)

(ö. 1141/1728)

Divan şairi.

1040 (1630-31) yılında Semerkant'ta doğdu. Asıl adı Mehmed Bulak'tır. Hâfızlık yaptıktan sonra Buhara'ya giderek şair Şevket-i Buhârî'den edebiyat tahsil etti. Bir taraftan da Molla Câmî soyundan Buharalı Şeyh Saîdâ'ya bağlanıp Nakşî oldu. İsfahan'a geçerek şair Sâib-i Tebrîzî ile görüştü ve divanının bir nüshasını

Yâkub Afvî'nin *Hediyetü's-sâlikin* adlı eserinin ilk ve son sayfaları (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 2715)

kopya etti. Tebriz, Bağdat, Şam, Kudüs, Mısır, Konya gibi şehirleri dolaştı. Bu kültür merkezlerindeki âlimler, müellifler ve şairlerle tanıştı. Bir süre Mekke ve Medine’de kalıp hac farızasını yerine getirdi. Bu sebeple Hacı Hâfız ismiyle de anılmıştır.

1080 (1669) yılında Âmid’e (Diyarbakir) gelen ÂĠâh eserleriyle çevrede tanınmış olan Sâib-i Tebrizî ile Şevket-i Buhârî’ye öğrencilik yaptığı anlaşılınca büyük itibar gördü. Âmid’i ikinci vatanı kabul etti ve ömrünün sonuna kadar burada kaldı. Bu sebeple edebiyat tarihlerinde ÂĠâh-ı Semerkandî-i Âmidî olarak da anılmıştır. Şairliği yanında hakkâk, mücellit, müzehhip, ressam oluşuyla da takdir gördü. Mısır’da bulunduğu yıllarda hattat Cezayirli Hüseyin’den icâzet aldı ve hattatlıktaki ustalığını, Âmid’de mevcut Câmi-i Kebir’in (ulucami) tavanında dairevî olarak celi hattıyla yazdığı Âyetü’l-kürsî ile âyet-i Nûr’da ortaya koydu. Hiç evlenmeyen ÂĠâh kendini ilme ve sanata vererek pek çok öğrenci yetiştirdi. Osmanlı sadrazamlarından Râgıb Paşa’nın da gençliğinde onun sohbetinden faydalandığı bilinmektedir. Öğrencilerinin naklettiğine göre orta boylu, seyrek sakallı, nur yüzlü, hoşsohbet, nüktedan, ârif, güzel konuşan bir edipti. 100 yaşını geçmiş olduğu halde Âmid’de vefat etti. Ölüm tarihi bazı kaynaklarda farklı kaydedilmekle birlikte çağdaşı Vâlî-i Âmidî’nin onun vefatına düştüğü, mezar taşına da

yazılmış olan “Girdi dâr-ı İrem’e ârifi bi’llâh ÂĠâh” tarih mısraı bunun 1141 olduğunu göstermektedir.

ÂĠâh’ın Âmid’de bulunduğu yıllarda Emnî, Hâsim, Hâmî, Hamdî, Sûrî, Fâmî, Mucib, Kemâlî, Lebîbî, Vâlî gibi şairlerden oluşan bir edebiyat topluluğu vardı, kendisi de bu topluluğa hocalık etmiştir. Hatta toplantılara zaman zaman Nâbî’nin de katıldığı bilinmektedir. Çevrede hocalığı ile şöhret kazandığı kadar “güzîde-i şuarâ-yı asr” diye anılmasından güçlü bir şair olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır. Kaynaklarda Farsça ve Türkçe şiir söylemede yetenekli, mânaya hâkim, iyi ve seçkin bir şair olduğu zikredilir. Kendisi de bu dünyaya şiir söylemek için geldiğini belirtmiştir. Sebki Hindî’den ve hikemî tarzdan etkilenmiş, Nâilî’ye yazdığı nazîre ile bu yolda yürüdüğünü göstermiş, kendisinden sonraki şairlere de tesir etmiştir. Hikmetli beyitlerinde Nâbî’nin etkisi görülür. Nâbî’nin Sâib-i Tebrizî’yi kendisine örnek aldığı düşünüldüğünde ÂĠâh’ın bir dönem talebelik yaptığı Sâib’den de etkilenmiş olabileceği söylenebilir.

Nazîreleriyle dikkati çeken ÂĠâh daha çok Nâbî’nin şiirlerine nazîre yazmıştır. Ayrıca Nâilî, Cevrî ve Fehîm-i Kadîm’in yanında özellikle Diyarbakir çevresinde yetişmiş Emnî-i Âmidî, Mehmed Emîrî-i Âmidî, Sabrî-i Kadîm gibi şairlerin şiirlerine, Kanûnî Sultan Süleyman’ın (Muhibbî) birkaç

şiiri için de nazîre kaleme almıştır. Hamdî, Râmîş, Emîrî-i Âmidî, Azmî-i Âmidî, Mucib Kemâlî-i Âmidî, Hafid, Hâmî-i Âmidî, Hâsim, Lebîb gibi şairler onun şiirlerine nazîre yazmışlardır. Fakat ÂĠâh’ın en fazla nazîre söylediği şair yakın dostu olan Vâlî-i Âmidî’dir. İstanbul edebî muhitlerinde adını pek duyuramamakla birlikte, Ali Emîrî’nin tezkiresinde yer alan Diyarbakırlı şairlerin ÂĠâh’ın şiirlerine yazdıkları nazîreler, onun bu çevredeki edebiyatçıları tarafından üstat olarak tanındığını ortaya koymaktadır. ÂĠâh, XVII ve XVIII. yüzyıl edebiyatının özelliklerini şiirlerinde başarıyla uygulayan önemli isimlerden biridir.

ÂĠâh’ın bilinen tek eseri divanıdır. Divan üzerine yüksek lisans çalışması yapılmış (Sabahattin Civelek, *ÂĠâh Divânı Edisyon-Kritikli Metin*, yüksek lisans tezi, 1999, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Şerife Akpınar tarafından da doktora tezi hazırlanmıştır (bk. bibl.). Bu çalışmada divanın dördü şiir mecmuaları içinde olmak üzere on altı nüshası tesbit edilmiştir. Altı nüshanın karşılaştırıldığı divanda iki kaside (na’t), bir tahmîs (Vâlî’nin gazeline), bir tesdîs (şairin tefe’ül yoluyla seçtiği Vecdî’nin bir gazeline), 373 gazel, dört kıta, bir müfred, biri Farsça olmak üzere yirmi altı rubâî mevcuttur. Kaynaklarda şairin Farsça divanı olduğu da zikredilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Safâyi, *Tezkire*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2549, s. 31; *Vâlî Divânı* (haz. Hanife Koncu, doktora tezi, 1998), MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, II, 614; Sâlim Efendi, *Tezkire*, İstanbul 1315, s. 139; Râmîz ve Âdâb-ı Zurafâ’sı: *İnceleme-Tenkidli Metin-İndeks-Sözlük* (haz. Sadık Erdem), Ankara 1994, s. 14; Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, *Mecelletü’n-nişâb*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 628, s. 112; Sahaflar Şeyhizâde Esad Efendi, *Bağçe-i Safâ-’endüz*, İÜ Ktp., TY, nr. 2095, s. 22; Mehmed Tevfik [Çaylak], *Kâfile-i Şuarâ*, Millet Ktp., Ali Emîrî, nr. 790, s. 55; Ali Emîrî, *Tezkire-i Şuarâ-yı Âmid*, İstanbul 1328, I, 22; Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, İstanbul 1940, I, 11; *İzâhu’l-meknûn*, I, 483; Karatay, *Türkçe Yazmalar*, s. 180; TYDK, III, 652; Mine Mengi, *Divan Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî*, Ankara 1991, s. 3; Cemâl Kurnaz, *Türkiye-Orta Asya Edebi İlişkileri*, Ankara 1999, s. 166; Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî* (haz. Cemâl Kurnaz – Mustafa Tatcı), Ankara 2001, I, 50; Şerife Akpınar, *ÂĠâh Divânı ve İncelemesi* (doktora tezi, 2006), SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 8-57; a.mlf., “Hacı Hâfız Mehmed Bulak ÂĠâh ve Divânı”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XV/2, Adana 2006, s. 425-440; Hanife Koncu, “Klasik Türk Edebiyatında Vâlî Mahlaslı Şairler ve Vâlî-i Âmidî”, *İlmî Araştırmalar*, sy. 9, İstanbul 2000, s. 119-132.

ÂĠâh divanının ilk iki sayfası (TSMK, Hazine, nr. 968)